

SEVİNÇ TÜRKMEN

AŞKIN ONTOLOJİSİ
Spinoza'yla Bir Yürüyüş

Yeni Baskıya Önsöz

Aşkın Ontolojisi'nin yeni baskısına önsöz yazarken bunu hem bir kısım eleştiriyi paylaşma hem de metnin yazılmasındaki birkaç nedenin altını çizme olanağı olarak da değerlendirmeye çalışayım.

Bir kitabın adını ontoloji koyduğunuzda belli bir kesime hitap ediyormuşsunuz gibi görünse de söz konusu Spinoza aracılığıyla bir metin yazmak olunca tam aksini gözetme yani herkese seslenme çabası içindedir. *Ethica*'yı rehber edinerek yazılmaya çalışılan *Aşkın Ontolojisi* de öncelikle Spinoza'nın mesajlarından birini hatırlatmaya çalışır: Temel meselemiz özgürlükse ontolojiden yani doğadan başlamak zorundayız. Bu açıdan hikâyeye ortaklık: "Felsefenin büyük kitaplarının harikulade bir özelliği, hem 'sokaktaki insan'ın okuyup anlayabileceği, hem de yalnızca işin 'jargonundan' haberdar olan uzmanların, felsefecilerin deşifre edebilecekleri iki ayrı anahtarda, iki ayrı düzlemde yazılmış olmalarıdır. Spinoza'nın *Ethica*'sı işte bu tür kitaplar arasında yer alıyor. Onu sokaktaki insanın okuyup anlayabilmesi, bütün teknik okuma ve takip etme zorluklarına rağmen, yalnızca mümkün değildir, zorunludur. Marx'ın kendi eseri için söyledikleri, özellikle Spinoza'nın *Ethica*'sı için de tekrar edilebilir – de te fabula narratur, senin hikâyeni anlatıyorlar" (Ulus Baker).

Geometrik yöntemle yazılmış ve adı *Ethica* olan bir felsefe metnini somut ilişkilere uygulamaya çalışmanın oldukça iddialı olduğu söylenebilir. *Aşkın Ontolojisi* ise bu yönde bir deneme olarak değerlendirilmeli. Diğer husus ise metnin ilk anda bir aşk ilişkisini odağına aldığı izlenimi uyandırması. Birkaç okuyucu "metinde çok da aşk ilişkisi göremedim" demişti ve büyük ölçüde haklılardı. Zira *Ethica*'da sadece ikili ilişkileri değil kendi-

mizle, diğere bireylerle, doğayla, tarihle, fikirlerle, duygularla ve daha birçok şeyle ilişkimizi içeren çoklu ilişkiler tarzını görürüz – ve metindeki bölümlendirme de *Ethica*'daki beş bölümden hareketle geliştirilip böylesi bir kapsamı dikkate almaya dönüktür. Dahası insanın “sonsuz şekilde, sonsuz sayıda varlığın çıkması gereken” ve “aynı zorunlulukla sonsuz şekilde sonsuz etki yaratan” doğanın parçası olmasının getirdiği sonsuz sayıda ve sonsuz tarzda ilişkiye dahil olabilme olanağının onun her zaman kendini aşma çabasını da olanaklı kıldığı bir ilişkiler düzleminde bahsedilir. Bunun nesnel yolu ise birincil olarak bedenle ilgilidir: “İnsan bedeninin pek çok şekilde etkilenmesine olanak tanıyan ve dışındaki cisimleri pek çok şekilde etkilemeye elverişli kılan her şey insana yararlıdır” ve “beden ne kadar farklı şekillerde etkilenmeye ve dışındaki cisimleri ne kadar farklı şekillerde etkilemeye müsaitse, zihin de düşünmeye o kadar müsait hale gelir” (*Ethica*). Bu noktada materyalizmin temel önermelerinden biri sayılabilecek bir belirlemeyle de karşılaşırız: “Başka şeylerle karşılıklı ilişki içinde olmak, başka şeyler üretmek ve onlar tarafından üretilmek anlamına gelir.”

Metinde geçen aşk deneyimi ise aslında insanın tüm ilişkisel ve özsel boyutunu, bunları belirleyen yasaları gösterebilmek açısından sadece tekil bir örneği teşkil ediyor ve ne bir model ne de bir öğüt ihtiva ediyor. Gayemiz, *Ethica* aracılığıyla –ve bir aşk deneyimi vasıtasıyla– ilişkilerin üretiminin doğası, bu yönde kimi deneyimler ve bilhassa özgürlük üzerine birlikte düşünmekten ibaret. Spinoza'nın saptadığı gibi, bireyler “güçlerini birleştirirse, beraber daha fazla iktidarları olacaktır [...] Güçlerini birleştiren insanların sayısı arttıkça, bu insanların sahip oldukları hak da artar.” Özgürlük yani erdem açısından bu bağlam filozofun da deyimleriyle ilineksel değil zorunlu mahiyettedir: “İnsanın en üstün iyisinin ortak olması ilineksel olarak ortaya çıkan bir sonuç değildir, bu aklın doğasından kaynaklanır; çünkü bu iyi akılla tanımlandığı sürece insanın özünden kaynaklanır.” Oldukça

köklü bir değişime işaret eden bir saptamadır bu. Filozofa göre en büyük çabamız, her bireyin bedeninin bebeklikten itibaren birçok etkinliği yapabileceği ve bu yolla hem kendi hem doğa hem de diğer şeylerin bilgisine sahip olabileceği yönde belirlenimini toplumsal düzeyde sağlayabileceği koşulları bilfiil kılmaktır. Yani ortak iyi toplumsal özgürlükten ibarettir. Öyleyse Spinoza'nın tek tarz, Marx'ın ise ücretli emek ya da çalışma dediği etkinlikten kurtulmanın toplumsal yollarını aramak ve bu yönde çabalamak ilineksel ya da tercihen belirlenecek bir amaç değil zorunlu bir mücadeledir bizim için. Velhasıl şayet okuyucu metinde geçen deneyimi ve fikirleri sadece bir aşk ilişkisi olarak yorumladıysa bu yazara ilişkin bir kusurdur.

Ethica söz konusu olduğunda tanık olduğumuz bir başka nokta, metnin geometrik yöntemle yazılmış olmasının ve özellikle I. Bölümdeki ontolojik araştırmanın zorluğunun gençler başta olmak üzere birçok insanı 'ürkütüp' metinle mesafe koymalarına neden olduğu. *Aşkın Ontolojisi*'nin yazılmasındaki diğer amaç da bu zorluğu ve mesafeyi kısmen de olsa gidermek yönünde naçizane bir katkı olabileceğinden ibaret.

Bir filozofu ya da bir felsefeyi o ya da bu yolla ele almak söz konusu olduğunda işimiz biraz daha kolaydır. Çetin olan ise farklı filozofların diyalogu, onların deneyimlerinin eşit bir düzlemde yan yana getirilmesi aracılığıyla eleştirel bir tartışma ortaya koyabilmektir. Temennimiz bundan sonra böylesi bir tartışmaya yer verebilmektir.

Giriş

Spinoza 1665'te yazdığı bir mektupta hastalığına iyi geldiğini düşündüğü için Johannes Bouwmeester'dan gül reçeli ister. Bir süre önce geçirdiği ağır hastalığın “geri gelmesini” istemiyordur. Yaşadığı koşulların ve cam tozlarının akciğerinde yarattığı tahribat yıllar içinde gün yüzüne çıkmıştır. 45 yaşında hayata gözlerini yuman Spinoza, ardında bıraktığı yaşam öyküsü ve belki daha keşfedilememiş birçok yanı olan felsefesi ile tarihe de derin izler bırakır.

24 yaşında düşünceleri nedeniyle aforoz edildiğinde (*cherem*) yakınmayan, yüksünmeyen ve ürkütücü bir kendinden eminlikle tek bir şeyin peşine düşer Spinoza: Hakikati ve özgürlüğün ontolojik koşullarını araştırmak. Filozofun tüm varoluşunu bu arzu kuşatır. Mühründeki “ihtiyat” vurgusu da bütünüyle bu amaç ve arzuyu ifade eder. “Hakikatten, ilkelerinden ve değerlerinden vazgeçirecek ya da bunları ihmal etmene neden olacak her şey ve her ilişkiye karşı ihtiyatlı ol! Sadece özgürlüğe ve hakikate yoğunlaş!” Aforoz edildikten sonra mektupların ve camın kardeşliğine sığınan Spinoza'nın hayatı, *Ethica*'nın da dolaysız bir ifadesi olur böylece.

Ethica, geleneksel felsefenin tamamen dışında ve bir bakıma geleneksel felsefenin tüm kurallarını hiçe sayan nitelikte bir metindir. Bu metnin özgün taraflarından birisi ontoloji, politika ve etiği birlikte, iç içe tesis ediyor olmasıdır. Üç disiplin arasındaki bu birlik daha önce Platon'un ontolojisinde görülse de Spinoza'da idealist yaklaşımın olumsuzlaması olarak geliştirilir. Kuşkusuz *Ethica*'nın özgünlüğü bundan ibaret değildir. *Ethica* doğanın, bedeninin, zihninin ve duygularının özgürlükte birleştiği, yaşayan bir

metindir. Metne canlılığını veren ise temsil ettiği felsefenin sonsuzluğun ifadesi olmasıdır. Özgürlüğün ve aşkın *oikos*'u da bu sonsuzluktur. Aşk, iki kişinin sonlu ve kapalı evi değil, sonsuz varlığa yani doğaya açılan ortak eylemidir. Aşk, iki kişinin birlikte keşfettiği ve edimselleştirdiği evrensel bir fikirdir. Zira tüm duygular gibi aşk da belli bir fikirde yuvalanır.

Spinoza duyguları tanımlarken amacının “kelimelerin ne anlama geldiğini göstermekten öte sadece şeylerin doğasını açıklamak” olduğunu söyler. Bu amaç ontolojinin de tanımı gibidir ve ancak bu yolla şeyleri, ilişkileri, değerleri, duyguları, öznel ile nesnel haller arasındaki bağıntıları kavrayabiliriz. Öyleyse “duyguların ontolojisi” de duyguların doğasını, oluş nedenlerini, duyguların beden, zihin ve fikirlerle bağıntısını duyurur.

Duygular, fikirler, zihin ve beden arasında zorunlu bir bağ gören ve bu bağın mantığını titiz bir şekilde incelemeye koyulan Spinoza, duyguları tanımlarken doğaya ilişkin tanımlardaki kesinliğe sahiptir: “Duygu derken, bedeninin etki gücünü çoğaltan ya da azaltan, bu güce yardımcı olan ya da onu engelleyen bedenin değişik hallerini ve aynı zamanda bu haller hakkındaki fikirleri kastediyorum.” Öyleyse her duygunun kaynağında bedeninin halleri ve zihnin fikirleri vardır ve tüm bunlar aynı tözün yani doğanın varoluş tarzlarından (*modus*) başka bir şey değildir. Aşk da diğer duygular gibi bedeninin ve zihnin içinde bulunduğu sonsuz şey, sonsuz ilişki tarzı ve sonsuz etkileşim aracılığıyla tanımlanabilir. Duygu “bedenin bir hali hakkında edindiğimiz fikir” olduğuna göre aşkın da bedeninin etkinlik durumu ve fikirlerle zorunlu bir bağıntısı vardır. Aşkın doğayla, sonsuzlukla ve özgürlükle zorunlu ilişkisi de bu noktada ortaya çıkar. Zira aşk, ancak doğamıza uygun olan etkinlik tarzlarımızı geliştirdiğimiz, bunun için biteviye –bedensel ve zihinsel- çaba içinde olduğumuz, bunu etkileşim içinde olduğumuz tüm ilişkilere yansıttığımız ve sahip olduğumuz ilişkileri, ilişki tarzlarını karşılıklı etkinlik gücümüzü artıracığımız yönde çoğalttığımız zaman mümkündür.

Bu çaba, diğer duyguların olduğu gibi aşkın da doğasından ileri gelir.

Duyguları tanımlarken aşk için özel bir tanımlama yapmayan filozof, biteviye arzudan ve çabadan bahseder. “Aşk için doğru ya da yanlış değil, yalnız iyi ya da kötü denebileceği”ni ileri sürer. Ama nedir iyi? İyi, yararlı olandır. Yararlı olan ise etkinlik gücümüzü artıran, yani özgürlüğümüzü gerçekleştiren ve geliştiren şeyler, ilişkiler ve etkinliklerdir. Bağlantılar çok yalın bir şekilde kurulur; bedenimizin etkinlik gücünü artıran şeyler ve ilişkiler zihnimizin de kavrayış gücünü artırır. Bu nedenle aşkın ve özgürlüğün doğasını anlamak için “bedenin doğasını araştırmak” zorunlu öncüdür.

Spinoza'nın aşk deneyimine gelince; Spinoza'nın bir aşk ilişkisi yaşadığına dair hiçbir bilgi yoktur. Ne var ki filozof aşkın ne olduğunu biliyordur: “Van den Enden'in öğrencilere ders verecek kadar Latince ve müzikten anlayan bir kıızı vardı. Spinoza sıkça bu kıza âşık olduğunu ve onunla evleneceğini söylerdi. Çelimsiz vücudu güzel olmasa da keskin zekâsıyla Spinoza'yı cezbetmişti” (J. Freudenthal). Spinoza'nın Clara Maria ile bir ilişki yaşadığına dair hiçbir tarihsel bilgi olmadığı gibi Clara'nın onun yakın arkadaşı Kerckrink ile evlenmiş olması muhtemeldir. Spinoza'nın hayatında bundan başka bir aşka rastlamıyoruz. Ne var ki Spinoza felsefeyi aşktan, aşkı etkinlik gücünden, etkinlik gücünü özgürlükten, özgürlüğü ise doğadaki ve toplumdaki varoluş tarzlarından bağımsız düşünmemiştir.

Özgürlük, “doğayla iyice bağdaşan etkiler ürettiği, bununla beraber, etkilerinin onları değiştirip dönüştürebilecek herhangi bir dış nedene tabi olmadığı sağlam bir varoluştur.” Öyleyse aşk da felsefe gibi özgürlüğün özsel koşullarından biridir. Varoluşumuzu borçlu olduğumuz doğanın özünü, bu özün sonsuzluğunu ve doğadaki şeylerle bu sonsuzluktaki birliğimize dair ilişki tarzlarını nasıl üretebileceğimizi kavramaya dönük tüm çabalar özgürlüğü gerçekleştirmenin koşulları olarak çıkar karşımıza. Aşk

ise “özgürlükle felsefenin bulunduğu sonsuzluk deneyimi” gibidir. Zira aşkta etkinlik gücünün sonsuzluğu deneyimlenir ve bu basit bir öznel deneyim değildir. Öyleyse aşk da bir bakıma sonsuzluğun hissedilmesi ve deneyimlenmesidir. Bunu ise yine duygular ile zihin ve zihin ile beden arasında özsel bir bağın olduğu olgusu gösterir bize.

Zihin, beden, fikirler ve duygular arasında kurulan tüm bu bağıntılar göz önünde bulundurunca şu gerçek göz ardı edilemez olur: Spinoza şeylerin doğasını araştırırken “doğa”yı ve buna bağlı olarak felsefeyi, özgürlüğü, aşkı ve dahası metafiziği yeniden tanımlar. Felsefesine sıradışılığını veren de bu köklü dönüşümdür. Zira Spinoza ile birlikte felsefe, ayrıcalıklı bir sınıfın uğraşı ya da akademik bir etkinlik olmaktan çıkar ve bu minvaldeki tüm felsefeler olumsuzlanır. Diğer taraftan bilgi, politika ve özgürlük hiç kimsenin ya da hiçbir grubun özsel niteliği olarak görülemez artık. Yönetmek ile yönetilmek arasındaki tüm özsel ayrımlar da reddedilir ve bireysel özgürlüğün ancak toplumsal özgürlükle politik bir birlik içinde gerçekleşebileceği ontolojik olarak kanıtlanır. Yine Spinoza'nın felsefesiyle birlikte ideolojik, politik ya da felsefi olmak üzere tüm aşkın düzlemler, kategoriler ve ilkeler hükmünü yitirir. “Sonsuz ve içkin bir varlık olarak doğa”daki varoluşunu kavrayan herkes, özgür edimiyle sonsuzluğun tesisine iştirak eder. Felsefe artık bir temaşa etme etkinliği olmaktan çıkıp sonsuzluğu deneyimlemenin olanağına dönüşür. Kendinden önceki birçok felsefe insanı korkuya, kötümserliğe, eksikliğe, yetersizliğe mahkûm ederken Spinoza sarsılmaz bir kesinlikle arzunun, çabanın ve neşenin felsefesini edimselleştirir.

Metnin amacına gelirse, bu metin, bir aşk deneyimi aracılığıyla Spinoza'nın felsefesinin kimi önemli yönlerini ortaya koymaya çalışmaktadır ki tek bir metinle Spinoza'nın sonsuz bir canlılığı taşıyan felsefesini kuşatmak elbette mümkün değil. Bilhassa bu metni oluştururken de dayanak olarak alınmış *Ethica*, her önermesi, tanımı ya da kanıtlamasıyla burada yazı-

lanların ötesinde keşfedilmeyi bekleyen daha birçok şeyi ifade eder. Ayrıca görüleceği üzere, metindeki kimi göndermeler biyografik anekdotlar (güller, örümcekler, resimler, hançer vb.) içermektedir. Biyografik göndermeler ise kimi olaylar üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki metin bir hikâyeleştirme amacı taşımadığından ya da metnin böyle bir iddiası olmadığından metindeki olayların kurgusu da herhangi bir bütünlük ya da süreklilik içermemektedir. Görüleceği üzere metin herhangi bir tarihsel döneme de işaret etmemektedir. Bu nedenle, metinde bahsi geçen objelerin ya da olguların da herhangi bir özgül döneme gönderme yapacak şekilde belirlenmediği görülecektir. Bu tercihlerin nedeni, söz konusu olayların sadece doğa, zihin, duygular, arzu ya da özgürlük üzerine okurla birlikte yürütülmeye çalışılan tartışmaya vesile olması açısından kullanılmış olmasıdır. Tamamlanmamış olaylar, diyaloglar ya da etkinlikler bütünüyle tartışmanın canlılığını korumak, Spinoza'nın da ereksellik ilkesine dair sıkça tekrarladığı "hakikat araştırmasında tamamlanmanın söz konusu olmadığı" yönlü uyarısına gönderme yapmak amacıyla. Zira hakikat araştırmasına ve bilinebilir şeylere ilişkin herhangi bir nihai sondan bahsedemeyiz ki bu tartışmaya metinde de değinilmeye çalışılmıştır.¹

Velhasıl bu metin, Spinoza ve *Ethica* aracılığıyla aşkın ve hakikatin özgürlükle, arzuyla, çabayla ve neşeyle ontolojik bağıni kurmak ve bu bağı keşfederken aşkın doğasını yani aşkın ontolojisini anlamaya çalışmak açısından okurla birlikte bir düşünce deneyi gerçekleştirme çabası olarak görülebilir.

Burada yazılanlar bütünüyle Spinoza'nın felsefesine başvurula-

¹ Spinoza bu yaklaşımını doğa kuramına dayandırır. Metnin ortaya çıkmasına vesile olan nedenlerden biri de, Spinoza'nın ortaya koyduğu doğa kuramının, zihnimizin kavrayış gücünü ve derinliğini artıracak olanın doğaya ilişkin bilgimiz olduğu yönündeki tezinin, başta ekolojik açıdan olmak üzere ideolojik, politik ya da inançsal açıdan oldukça güncel anlamlarının olduğunun düşünülmesidir.

rak ve bazen doğrudan onun ifadeleri kullanılarak tasarlanmıştır. Spinoza'nın felsefesi özgürlüğün, neşenin, arzunun ve sonsuzluğun felsefesidir. Bu yüzden kimse burada yazılanlarda bir başlangıç, nihai bir son, ödev ya da nasihat aramamalı. Doğanın, yaşamın ve hakikatin olduğu bu felsefeye nüfuz edebilmek için zamanın değil sonsuzluğun her şeyi kuşattığını keşfetmeye çalışmak yeterli.

Bu kitabın bir hikâyesi yok. Çünkü aşkın, hakikatin ve sonsuzluğun zamanı yoktur, dolayısıyla hikâyesi de olmaz. Aşk, hakikat ve sonsuzluk sadece özgürlükte varolur. Özgürlük ise zamanın hükmüne itirazdır. Ve özgürlük bize her şeyi anlatır.

1

Doğa ve Sonsuzluk

“Aşk, sonsuzluk ve hakikat. Sadece özgürlük bunları buluşturabilir. Özgürlük ise doğanın kavranmasıyla olası. Ve biz ancak özümüzün doğayla olan sonsuz bağına keşfedebilir ve bu keşfi diğer insanlarla birlikte gerçekleştirebilirsek hakikati deneyimlemiş oluruz.

Tabii ki önce beden. Sonsuzlukla olan dolaysız bağımın zorunlu koşulu olan beden. Varlığını sonsuz maddeye borçlu olan beden. Ve bedenime eşlik eden zihnim. Zihnimi, özüme birliğini ve sonsuzluğunu veren doğayı kavramaya yoğunlaştırdıkça hakikate de ulaşabilirim. Ancak bu sonsuz çaba beni özgürleştirebilir. Ve aşk. Aşk, sonsuzlukla hakikatin özgürlükte bulunduğu arzu yani özümü oluşturan arzu.”

Bir yandan not alan Maria bir yandan da bazı deneyimleri ve sonsuzluk üzerine düşünüyordu. Kimi zaman aniden zamanın ötesine geçiyormuş ya da zaman ortadan kalkıyormuş gibi hissediyordu. Otururken, yürürken, koşarken ya da kitap okurken bir anda gözlerini bir noktaya dikeyiyor, ruhunun yoğunlaşmasını ve bedeniyle sıkı sıkıya birliğini deneyimliyordu. Sonsuz evrende kendi varoluşunu seyrediyordu sanki. Bedeninin ve zihninin bu sonsuzlukta nasıl birlik içinde varolduğunu kavradığı anları bunlar. Maria bunda hiçbir mistik ya da tuhaf bir yan olmadığını farkındaydı. Bir süredir üzerine düşüncesini yoğunlaştırdığı şeylerin zihnine ve bedenine yaşattığı yalınlığı bu. Zihninin yeni bir ufka aralandığını duyuruyordu böyle anlar. Hissettiklerinin kendine mahsus olmadığını ama evrende yalnızlaştıran bir

sonsuzluk olduğunu biliyordu. Çünkü birçok insan bununla ilgilenmiyordu: Düşüncenin ve bedenın yoğunlaşması, kendi köklerine sarılması, bu sonsuzluk ânıyla birlikte dışa doğru serpilip güçlenmesi ve ait olduğu sonsuzlukla yani doğayla buluşması. Düşüncenin ve bedenın birliğinin sonsuzluk içinde deneyimlenmesi için hiçbir özel âna gerek yoktu oysa. Her yerde ve herkesin içinde de deneyimlenebilirdi. Ses ya da sessizlik, hareket ya da hareketsizlik, yalnızlık ya da kalabalık fark etmezdi. Ama şunu kesinlik içinde biliyordu ki, bu deneyimin yaşanmasına sadece beden öncülük edebilirdi. Düşünen, yoğunlaşan, kavrayan bedendi. Her ne kadar yüzyıllardır milyonlarca insan beden ve zihni ayrı doğaları varmış gibi düşünmüş olsa da gerçekte ikisi birlik içindeydi ve bu birlik doğanın birliğine dayanıyordu. Ama milyonlarca insan doğayla olan bu birliğini yeterince kavrayamadığı için bedenın zihinden ayrı olduğu yanlışlığına düşmüştü belli ki.

Hem bu denli dünyaya yerleşmeye çalışmak hem de bu denli sonsuzluğu hissedebilmenin çelişkisi ürkütücü ve yorucuydu. “Her insan köksüzleşebilir,” diye düşündü. Belki de kökleşme arzusu insan doğasıyla uyumlu değildi. Kendi doğası üzerine düşündüğünde doğadaki diğer canlıları düşünür, onların davranışlarıyla insanlarınkini karşılaştırırdı hep. Diğer canlıların doğası kendi doğasını kavramasının yolunu açabilirdi belki. Ama bu karşılaştırma da kendi doğası karşısında yüz yüze geldiği birçok bilinmeze engel olamazdı çoğu zaman.

*

“Hâlâ inandığım, uğruna çabalayacağım değerler varken neden bu denli köksüz hissediyorum kendimi sence? Değerler, inandıklarımız ya da sevdiklerimiz... Önemli olan bunlar değil mi? Bilemiyorum. Bu sıralar aklıma toparlamakta güçlük çekiyorum.”

“Evet Bento, iyi görmüyorum seni. O kadar sık dalıp gidiyorsun ki.”

Bento bir süredir çalışmasını engelleyen bu durumun aynı zamanda çalışmamasıyla daha da pekiştiğinin farkındaydı. Bunu

yapmak güç olsa da bu döngüye kapılmayı engellemek zorunda hissediyordu kendini.

“Bilmiyorum. Ama bu kadar içeriden hissettiğim bu köksüz-lüğün muhakkak somut nedenleri olmalı Maria. Öyle değil mi? Hele ki bu kadar severken, sana bu kadar bağlıyken ve senin yanında zamanı unutup sonsuzlaşırken.”

“Emin ol bunun nedenleri var. Hem de fazlasıyla. Sen bazen sadece düşünerek ulaşamayacağın şeylere düşünerek ulaşmaya çalışıyorsun. Bence biraz normal insanlar gibi düşünmelisin ve onlar gibi yaşamalısın. Bazen hepimiz olumsuz duygulara kapılırız.”

“Belki de...”

“Her düşüncenin, her duygunun ardında bir sır aramana gerek yok. Zihin bu kadar karmaşık değil. Nedeni basit. Etkinsindir ya da edilginsindir ve bu durumun yarattığı düşünceler ve duygular vardır. Bunların hiçbiri tek başına sana mahsus değil. Biliyorsun.”

“Bu kadar doğal olduğunu mu söylüyorsun! O zaman ben neden bu kadar yurtsuz hissediyorum sevgilim. Bu, aşkıma da haksızlık değil mi? Aşkının bende yarattığı coşkuyla varolmak istiyorum oysa. Doğaya aşkınla daha çok bağlanıyorum. Aşkınin gücüyle sonsuzluğa kök salıyorum. Bunu hissediyorum, ama bazen bilmediğim bir korku yakamı bırakmıyor.”

Bento bu korkunun nedeninin Maria ile son ayrı kalışlarının uzunluğu olabileceğini düşündü. Bu süre zarfında onun için derin kaygılar yaşamıştı. Bunları düşünürken Maria’yı çizdiği resme dikti gözlerini. Yüzünde belli belirsiz de olsa içten ve dolu dolu bir gülüşle keman çalarken resmetmişti onu. Ayakları çıplaktı, nerede olduğu tam olarak belirtilmemişti. Maria’nın bu özgür halini mekânla sınırlamak istememişti besbelli.

Bento resmi incelerken Maria başını okuduğu kitaba eğmiş, ama kendini bir türlü kitaba verememişti. Nedense yıllar önce bir sonbaharda yürüdüğü bazı sokaklar geldi bir anda aklına. Her insanın unutmadığı sokaklar vardır. Ama neydi onu geriye